

en parlak dönemini yaşamıştır. Burada kurulan Rabaz, Kale ve Kökböri (Muzafferiyeye) medreselerinde çok sayıda âlim, edip, şair ve devlet adamı yetişmiştir. Kökböri devrinde Erbil'de bir cami, bir medrese (Muzafferiyeye Medresesi), iki ribât, ayrıca büyük bir misafirhane, bir hastahane, bir dul kadınlar evi, bir yetimler evi, körler ve sakatlar için dört dârülaceze inşa edildi. Kökböri hayır sever bir insandı. Kimsesiz bebeklere sütanneleri tutar, fakirlere her gün yiyecek dağıtırdı. Her yıl hac seferleri tertipler, onlara muhafızlar verir, Haremeyn'deki muhtaçlara para dağıtırdı. Mekke'de de birçok hayrat tesis etmişti. Arafat'a ilk olarak suyu Kökböri getirtmiştir. Onun ilim adamlarına büyük değer verdiği, hankahları sık sık ziyaret edip misafir olan süfî ve fakihlerin tartışmalarını dinlediği kaynaklarda belirtilmektedir. Kökböri Hz. Muhammed'in doğumunu muhteşem merasimler ve mevlid törenleriyle kutlayan ilk hükümdardır. Onun düzenlediği dinî törenler müslümanlarca ilgi ile takip edilmiş ve diğer İslâm ülkelerinde de tertiplenmesi âdet haline gelmiştir.

Kökböri ölümünden önce kendisi için Mekke'de bir türbe de yaptırmıştı. Ancak hac mevsiminde onun naaşını Mekke'ye götürmek için yola çıkan kafil be devilerin saldırısına uğradığından Küfe'ye dönmek zorunda kaldı; Kökböri'nin naaşı burada Hz. Ali'nin türbesinin yanına defnedildi.

Erbil merkez olmak üzere Hakkâri, Urfa, Harran gibi yerlerde bazan bağımsız, bazan da Musul Atabegliği, Eyyübîler, Anadolu Selçukluları ve Hârizmşahlar gibi devletlere bağımlı olarak hüküm süren Begteginliler bölgenin sosyal ve etnik yapısı üzerinde çok tesirli oldular. Batıda kendilerine yurt arayan Türkmencer ile Moğollar'ın önünden kaçıp gelenler kendi soylarından olan Erbil beylerinin yanlarında toplandılar. Bölge halkı onların idaresi altında rahat ve huzur içinde yaşadı. Muzafferüddin Kökböri'nin ölümünden sonra Abbâsîler'in eline geçen beylik toprakları daha sonra Moğollar tarafından istilâ edildi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dimaşk* (nşr. H. F. Amedroz), Beyrut 1908, s. 285, 355-358; Ne-sevî, *Sîret-i Celâleddîn-i Mîngburnî* (trc. Anonim, nşr. Müctebâ Mînovî), Tahran 1344 hş./1965, s. 200; İbnü'l-Esîr, *et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devletî'l-Atâbikiyye (bi'l-Mevsil)* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Kahire 1382/1963, s. 15, 83-86, 113-114, 135-136, 177; a.mlf., *el-Kâmil*, XI, 483-484, 513-514; Bündârî, *Senâ el-Berki's-Şâmî* (nşr. Ramazan Şeşen), Beyrut 1971, I, 6-7, 181; İbnü't-Tîktakâ, *el-Fahrî*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), s. 32, 330; Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. M. Hilmi Muhammed Ahmed), Kahire 1956-62, I, 147; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşây* (Öztürk), I, 36, 44; II, 124-125; III, 166, 169-170; İbn Hallikân, *Vefeyât* (nşr. Wüstenfeld), Kahire 1882, I, 435; Ebû'l-Ferec [İbnü'l-İbrî], *Târîhu muhtaşarî'd-düvel* [baskı yeri ve yılı yok], s. 212, 233, 249-250; a.mlf., *Târîh*, s. 503-507; Zambaur, *Manuel*, s. 22; S. Lane – Poole, *The Mohamadan Dynasties*, Beirut 1966, s. 165; N. Elisséeff, *Nur ad-Din un Grand Prince Musulman de Syrie au temps des Croisades (511-568/1118-1174)*, Damascus 1967, II, 557, 615-616; Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Devrinde Eyyübîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 48, 50, 55, 56, 73, 75, 82, 83, 91, 106, 142, 240, 244-246, 262, 265, 319, 398; Abbâs el-Azzâvî, "Âl-i Bektêkin-Muzafferüddîn Kökböri ev emâretü Erbil fi 'ahdihim (522 h.-630 h.)", *MMAdm.*, XXI/3 (1946), s. 404-418; XXI/4 (1946), s. 515-529; XXII/1 (1947), s. 55-64; XXII/2 (1947), s. 138-149; XXII/3 (1947), s. 223-231; Coşkun Alptekin, "Erbil'de Bir Türk Beyliği-Beyteginliler", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 3, İstanbul 1988, s. 1-10; "Begtiginliler", *İA*, II, 449-450; M. Streck, "İrbil", a.e., V/2, s. 1055; İbrahim Kafesoğlu, "Kökböri", a.e., VI, 890 vd.; H. Fuchs, "Mevlid", a.e., VIII, 172-173; Cl. Cahen, "Begtiginids", *EI²* (İng.), I, 1160-1161; D. Sourdel, "İrbil", a.e., IV, 76-77.

COŞKUN ALPTEKİN

BEGÜM

Hindistan'da
Bâbü ve halefleri devrinde
(1526-1858)

hükümdarların anne, kız kardeş
ve dul kadınları gibi
aile fertlerine verilen unvan.

Türkçe bey unvanının müennesi olan bu kelimenin **begim** (beg + i + m), **bigim**, **begum**, **begam** şekilleri de vardır. Hindistan'da 1526 yılına kadar böyle bir unvana rastlanmamakla birlikte bunun Timurlular'da kullanıldığı görülmektedir.

Bâbü'nün *Veķâyî*^ci ile Gülbeden Begüm'ün *Hümâyunnâme*'sinde begümler hakkında ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Burada bunların soy kütükleriyle Bâbü ve Hümâyün Şah zamanlarındaki faali-

yetleri anlatılmaktadır. Ak Begim, Apak Begim, Ayşe Sultan, Çölî, Dildâr, Gevher Şad, Gülbeden (*Hümâyunnâme* yazarı), Gülcehre, Gülizar, Gülrüh, Hanzâde, Hatice, İsen Devlet, Mâhim, Mahdüme, Ma'sûme, Mihr Bânü ve Mihr-i Cihân XVI. yüzyılın en önde gelen begümleri olarak zikredilmektedir.

Bige Begüm, Nâsirüddin Hümâyün Şah'ın hanımıdır. Hint-Türk Devleti'nin büyük şahırlarından Celâleddin Ekber'in annesi Hamide Bânü Begüm'dür. Nüred-din Cihangir'in eşi Nur Mahal veya Nür-i Cihân da sarayın önde gelen begümlerindendi. Cihangir'in oğlu Şehriyar da Lâdili adlı begümle evli idi. Şah Cihan, Cihanârâ (sonra Padişah Begüm) ile evlenmişti. Cihanârâ, Mümtez Mahal adıyla şöhret bulmuş olup Tac Mahal gibi bir mimari şaheser onun adına yapılmıştır. Kendisine hazineden 1.000.000 rupi verilmekte iken Padişah Begüm olunca buna 600.000 rupi daha eklenmiştir. Evrengezib'in begümü de yıllık 1.200.000 rupi gibi yüksek bir tahsisa sahipti.

Hint-Türk İmparatorluğu 1858'de II. Bahadır Şah'ın tutuklanması ile ortadan kalktı. Bu tarihten sonra İngiltere Hindistan'a yerleşerek hâkimiyetini kurdu. Böylece saraydaki begüm varlığı da sona erdi. Bununla beraber Hindistan'ın birçok yerindeki müslüman devletlerde idarecilerin eşleri begüm unvanını yaşıttılar. İsmâîlîler'in Ağa Hanlar'ının kadın ve kız çocukları da bu geleneği devam ettirdiler. Doğu ve Batı Pakistan'da, Hindistan'daki müslümanlar arasında begüm tabiri gittikçe yaygınlaştı. Bugün de kullanılan bu unvan Pakistan'ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah'ın kız kardeşi Fâtıma Cinnah'ın da sıfatı olmuştur. Halen Pakistan'da çok fakir olanlar hariç evli kadınlar bu unvanı "hanım" karşılığında kullanmaktadırlar. Yine bu ülkede ve Hindistan'da kocalar ve hizmetçiler hanımlarına genellikle bu unvanla hitap etmektedirler. Son zamanlarda azalmakla birlikte bu unvan yeni doğan her kız çocuğunun âdeti geleneksel unvanı durumundadır. Begüm Türkiye'de de isim olarak kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Babur, *Veķâyî* (Arat), II, 587-588, ayrıca bk. İndeks; Gülbeden Begüm, *Hümâyunnâme* (trc. Abdürebab Yelgar — Eymen Manyas), Ankara 1944, s. 145-147 ve ek A.; Ebü'l-Fazl-ı Allâmî, *Âyîn-i Ekberî* (trc. H. Blochmann), Calcutta 1873, s. 615; Abdülhamid Lâhorî, *Padişahnâme*, Calcutta 1867, I, 96; A. S. Bazmee Ansari, "Begum", *EI²* (İng.), I, 1161.

ENVER KONUKÇU

BEGTEGİNİLİLER (Erbil Atabegleri)

Hükümdarlar	Hükümdarlık Tarihleri
Zeynüddin Ali Küçük	539 (1144)
Zeynüddin Yûsuf b. Ali	563 (1167)
Muzafferüddin Kökböri b. Ali	586-629 (1190-1232)